

ADALÉKOK

A KOLOZSVÁRI EV. REF. KOLLEGIUM NYOMDA-VEZETŐINEK ÉLETRAJZÁHOZ.

1. Páldi Székely István.

Páldi István 1754—1769-ig a kolozsvári ev. ref. kollegium nyomdájának bérlője, igazgatója vala. Mint korának legképzettebb nyomdásza Erdélyben, megérdemli, hogy élete történetével tüzetesebben foglalkozzunk.

Született 1717. decz. 27-én Kolozsvártt, tisztességes rendü szülőtől. Apja Páldi Székely Balázs, anyja Kis Anna volt. Nagy apja, anyai ágon, Kiss Ferencz I. Rákóczy György főlovászmestere vala. Szülői házas életének negyvenedik évében született. Testvérei nem voltak. Tanulmányait a kolozsvári ev. ref. kollegiumban végezte. 1734-ben iratkozott a togatus deákok közé s hat évet töltött a theologia, philosophia, historia, literatura tanulásával.

E deáki évek alatt határozta el magát arra, hogy külföldön tanulmányozza a nyomdászatot. Saját költségén valószínűleg nem mert elindulni. — A XVIII. század ismeretes erdélyi nyomdászai vagy a főconsistorium közvetlen segélyével, vagy oly módon indultak utnak, hogy a főconsistoriumtól nyert engedély alapján kéregetvén az országban, 2—300 frtot gyűjtöttek össze. Igy kellett tennie Páldinak is. Szülőit tisztességes rendűeknek jelezi a kolozsvári ev. ref. kollegium által kiadott szomorujelentés. Ilyen szülők nem lehettek oly állapotban, hogy 3—400 frtot egyszerre kezébe adhattak volna. Nem is adtak. A főconsistoriumhoz valószínűleg benyújtott kérelme nincs meg az egyházkerület levéltárában. De van egy levele 1742. april 6-ról Lejdából,¹⁾ melyben egyebek között segélyeztetéséről is meg-

¹⁾ 14—1742. ehker. lt. sz. a.

emlékezik. Ebben jelenti, hogy állapotáról bővebben tudósítá br. Bánffi Farkast, de szükségesnek tartja a főconsistoriumot szintén tájékoztatni. Nyomorúságos küzdelmei között is meg van elégedve helyzetével, mert minden nap azt tanulhatja, a mit kíván. Költsége nem lévén elegendő, a picturához és sculpturához való olcsóbb eszközökkel gyakorlá magát karácsontól fogva. Az előbbit naponként 4, az utóbbit 1 órán gyakorlá, egyéb óráit a philosophicum collegiumok foglalák el. Szorgalmasan tanulá a physicát és chemiát. Mutatványt is küldött eddigi gyakorlataiból.¹⁾ E mutatvány gyengeségeit keze gyakorlatlanságának tulajdonítja. Egyébként azt írja, hogy a céljához szükséges nyomdászati titkokat megtanulta már, s a gyakorlattól várja igazi mesterré képződését. Műszerek vásárlására s további gyakorlására pénz kellene neki, hogy legalább másfél esztendeig künn maradhasson, mert a mint tanítói reménylik, jó mester lesz belőle s megélhet mestersége után. De támogatás nélkül nem maradhat künn, mivel most is sokat kell nyomorognia. 400 frttal egy esztendeig élni Lejdában sok nyomorúsággal jár, pedig ő nagyon takarékos. Neki senki sem ad ajándékból semmit, „elég nagy és drága szerencse, hogy ajándékon tanulhatok“ E kifejezésből látszik, hogy Páldi a főconsistorium közbenjárásával nyert 400 frtot egy esztendőre. Egyébiránt azt hiszi, hogy a mennyit eddig tanult, ezer forinttal se érte volna be, ha mester mellett, szolgálat útján kellett volna szerezni ismereteit, sőt ily módon két-három esztendeig szolgálva sem jutott volna a mesterség titkaihoz. Ha otthon tudja vala, hogy itt künn mily nehézséggel jár a mesterség megtanulása, másfélezer frttal sem mert volna kiindulni a hazából. De ha már künn van, nem bánja, mert gyönyörűséggel látja, hogy gyakorlata, ismeretei reménysége felett gyarapodnak minden nap. Akármily nyomorúsággal folytatni kívánja hát tanulását, habár kénytelen már száraz kenyérrel élni, de nem tudja meddig bírja ki ez életmódot. Reménykedve kér tehát segílyt, hogy szerzett ismereteit megmentse, esetleg gyarapítsa.

A főconsistorium meghallgatta, teljesítette kérését, a mennyiben a kolozsvári collegium gondnokait utasította, hogy Páldi számára gyűjtsenek.²⁾

¹⁾ E minta nincs meg a levél mellett.

²⁾ Sessionis Protoc 7. l. 14—742. sz. a.

1743. és 1744-ről nincs Páldira vonatkozó adatunk. 1745-ben azonban már, saját készítményű kétféle betűvel, nyomtatott lapokon jelenti a főconsistoriumnak, hogy u. e. év jul. 15-én megkapta a küldött 300 frtot s köszönettel elismeri. Együttal kijelenti, hogy nyolcz hónap mulva készül haza indulni s kérdi, minő alkalmaztatást fog nyerni.¹⁾

De az alkalmazás kérdése csak 1747. elején merül föl, midőn gr. Bánffi Dénes kollegiumi főgondnok indítványozza, hogy Páldit hívják le a kolozsvári kollegium nyomdájába; fizetést rendel neki a kollegium. A főconsistorium beléegyezett, oly feltétel alatt, hogy a kollegium gondoskodjék szállásról és fizetésről. A nyomda inspectora pedig legyen a püspök.²⁾

Gr. Bánffi Dénes indítványa nem valósult meg. Páldi másfelé keresett helyet magának. Nagy-Enyedre írt a kollegium gondnokainak és Borosnyai N. Zsigmond professornak, ki 1746. decz. 8-ikán a főconsistorium elnökéhez fordult Páldi érdekében, kérvén, hogy eszközöljön ki segílyt számára. Egyébiránt tudatja, hogy Páldi szeretne Enyeden letelepülni. Kolozsvárra azért nem akar menni, mert többet tud az ott valóknál; módja sincs az odateleplésre. Hogy az eddig nyújtott segíly kárba ne vesszen, jőjjön Páldi Enyedre, hol mind hely, mind alap van a nyomda felállítására. Volt is e kollegiumnak Fehérvártt nyomdája, e jogon föl lehet állitni Enyeden. Ha segílyt nem kap Páldi, Lejdában marad, s az eddig nyújtott segíly kárba vész. Nyomtathat itt nemcsak vallásos, hanem classicus és kézikönyveket is, melyeket másutt nehezen és sok költséggel lehet nyomtatni. Kéri tehát a főconsistoriumot, hogy feleljen Páldi kérdésére.³⁾ A határozatot a tárgyalás napjáról elhalasztá a főconsistorium s ezzel az ügy abban maradt.

Páldi alkalmazása azonban még 1749-ben sem következett be. Ezen év október 17-ről Ultrajectumból intéz levelet a főconsistoriumhoz, künnléte 9-ik esztendejében. Azt írja ebben, hogy ha még tovább is künn kell maradnia, nem tehet eleget sem a főconsistorium által kítűzött czélnak, sem a maga kívánságának, mivel kénytelen

¹⁾ 57—1745. ehker. lt. sz.

²⁾ 61—1747. Session Protoc. 269. l.

³⁾ 89—746. ehker. lt. sz. a.

lesz külföldön keresni kenyerét s itt letelepedni. Kéri tehát, hogy küldjenek neki segélyt, a mint már meg is volt ígérve.¹⁾

Páldi kérése meghallgattatott. A főconsistorium 100 aranyat útalta ki a besztercei interesből,²⁾ s ezen év jul. 15-ig el is juttatta Páldi kezéhez, ki nyomtatott levéllel nyugtatványozta az összeget, kijelentvén, hogy szeptemberben indul haza.³⁾ 1751—52. elején bejegyezte ugyan az uthrehti anyakönyvbe, hogy juliushan szándékozik haza indulni, de csak 1752-ben érkezett haza. A főconsistorium 1752. szept. 24-diki ülésében már bemutatta a maga által készített és haza hozott mintákat s élete fenntarthatására alkalmazást kért.⁴⁾

A főconsistorium erre lakást rendelt Páldinak Csepregi Ferencz professor szomszédságában. A nyomdát új esztendeig Pataki József kezén hagyta, kinek a mig valami állást nyer, vagy meghal, 60 mfrtot rendelt a besztercei adósság kamatjából. De titokban kívánta tartani e határozatot legalább új évig, hogy ne menjen előre a Pataki uram fülébe. Új esztendő után át kell adni a nyomdát Páldinak, ki úgy nyilatkozott, hogy megelégszik a nyomda jövedelmével, nem kívánván abból meggazdagodni. Ígérte továbbá, hogy nemcsak a mostani jövedelmet igyekszik kiteremteni, hanem a köznek is kíván szolgálni. A betűket és az egész nyomdát jó rendbe fogja hozni. A nyomdát a kollegiumba kell vinni, a könyvtár fölibe, mely épületrész alkalmas e célra. A kollegium gondnoki kara útasíttatik e hely átalakítására. Ennek költségeiről majd gondoskodik a főconsistorium.

Páldi támogatására addig is, míg állását elfoglalhatta volna, az urak megrótták magokat.

A főconsistorium azonban 1753. febr. 4-ig nem adhatta még át a nyomdát. Kielégítéstül az átadásig 100 mfrtot szavazott meg Páldinak. Naturálékát ígérték:

Gr. Lázár	János	5	véka	búzát	20	veder	bort.
Br. Bánffi	Zsigmond	6	"	"	10	"	" és egy szalonnát.
"	"	Farkas	6	"	"	20	" "
"	"	Ferencz	5	"	"	borsót,	lencsét 1—1 vékát, 2

ejtet vajat és mézet.

¹⁾ 6—1750. ehker. lt. sz. a.

²⁾ Sessionis Protoc. 358. l.

³⁾ 26—1750. ehker. lt. sz. a.

⁴⁾ 47 1752. ehker. lt. sz. a.

A kolozsvári gondnokokat megbízta a főconsistorium, hogy vegyék számba azon inventariumot, melylyel Pataki átvette Szathmári Sándortól a nyomdát. A kopott betűket szedessék össze s megmászálva adják át Páldinak. Gondoskodjanak lakóházról is.¹⁾

Páldi ügye újból tovább húzódott. 1754. szept. 21-ről Szebenből intézett panaszos levelet a főconsistoriumhoz,²⁾ írván, hogy két év óta nem nyert állást hazajövele után. Ezen év aug. 10-én kezdette javítani az elkopott typosokat s egy rendbelit el is végzett. A másik rendbelit szintén elvégzi hat hét alatt s így oly helyzetbe jut, hogy nyomtathat. Kéri azt a házat a kollegiumban, melyben mint deák Vitringa munkáját nyomtatta. Míg a nyomda-épület elkészülne, addig szerezne valamit s jobban folytathatná a nyomda javítását.

Élete fenntartására is kér támogatást, mert haza jövele óta semmi pénzt sem kapott. A természetben szolgáltatott kegyes adományok sem elegendők. Ezekből is többet kér. Jelzi végül, hogy a nyomda építésére semmi lépés sem tétetett még. Jó volna most ősszel szerezni be az építő anyagot, hogy legalább jövődőben érhesse el célját, sok nyomorkodása után.

A természetbeli adományok rövid jegyzékét ő maga állítja össze. E szerint adna gr. Lázár János 20 véka búzát, 20 veder bort, br. Bánffi Zsigmond 20 véka búzát, 15 veder bort és egy szalonnát, br. Bánffi Farkas 20 véka búzát, 80 veder bort, br. Bánffi Ferencz 20 véka búzát, 1—1 véka borsót és lencsét, két ejtel vaját és mézet.

Ugyanezen évben már elfoglalta az általa megjelölt kollegiumi szobát. A főconsistorium utasítá a kollegium előljáróságát, hogy ennek a szobának készíttessen ablakokat, ajtót, kemenczét.³⁾ Ugyanekkor nyomtatásra is engedélyt adott a következő megszorítással: minthogy új könyvet nem szabad nyomtatni censura nélkül, megengedi Páldinak a Helvetica confessio kinyomatását, mert mint symbolikus könyv nem esik censura alá. „De mégis propter melius esse, jó lészen az Annust és diest azokat fel tenni, mellyek a már közelebb kijöttekben vannak, és a maga nevét is Páldi Uramnak fel nem tenni.“

E határozatról úgy látszik nem értesítették Páldit, mert 1755. ápril 9-én arról panaszol, hogy a tél folytán két ízben kért faculta-

¹⁾ 9—1753. jkvi sz. a.

²⁾ 22—1754. ehker. lt. sz. a.

³⁾ 29—1754. jkvi sz. a.

tiot a főconsistoriumtól nyomtatásra, de választ nem kapott még. A betűk s egyebek már készen vannak a nyomtatáshoz, csak a facultatio hiányzik. Mellékeli a br. Bánffi Farkas főgondnok levelét, melyben igéri, hogy a munka megkezdését nem gátolja.¹⁾

A nyomda átvétele úgy látszik 1755-ben történt meg véglegesen — az 1752-iki föltételek szerint. Pataki József megtartotta az egyik nyomdát, s Páldi átvette a másikat. Ebben a kiváltságos világban hamar is összezőrdült a két nyomdász. Erre mutat a főconsistorium azon határozata, mely szerint Páldit eltiltotta az ABC és Calendarium nyomtatásától, mivel erre Pataki kapott engedélyt.²⁾ Páldinak látszólag jól ment az üzlete, mert annyi nyomoruság és pénztelenség után 1757-ben már házat vásárolt az egyháztól 500 mfrton.³⁾ De már arra nincsenek adatok, hogy ki is fizette volna.

1759-ben alapított családot, feleségül vevén Farkas Klárát, nemzetes Farkas János és Miskoltzi Sára leányát. E házasságból két leány származott: Klára és Susánna.

Páldi 15 esztendeig állott a kolozsvári ev. ref. collegium nyomdája élén. Sokat hányatott életének 52 éves korában 1769. márczius 10-én vetett véget a halál. Az egykoruak véleménye szerint szerény munkás ember volt. A mily hűen ragaszkodott hazájához és egyházához, oly buzgósággal fáradozott az elhanyagolt kolozsvári nyomda felvirágoztatásán. Mellette, vezetése alatt kitűnő nyomdászok képződtek, kik az ő halála után is fenn tudták tartani a kolozsvári nyomda jó hírnevét. A balázsfalvi oláh nyelvű nyomdának szép betűket, stempelveket és matrixokat készített.

Halotti beszédeket tartottak fölötte Incze Mihály és Verestói György kolozsvári papok, mindketten magasztalván kitartó szorgalmát, becsületességét s felebaráti szeretetét. — Ama kor szokásai szerint a collegiumi tanítók s felsőbb osztályos tanulók bucsuztató verseket írtak. Holttestét a kolozsvári közsírkertben helyezték örök nyugalomra.

2. Kapronezai Ádám.

Koncz József maros-vásárhelyi ref. tanár nem rég bocsátotta ki „A maros-vásárhelyi evang. reform. collegium könyvnyomdájának

¹⁾ 4—1755 ehker. lt. sz.

²⁾ 29—1755. jkvi sz.

³⁾ 45—1757. főcons. jkvi sz.

száz éves története 1786—1886.“ című munkáját. Könyvnyomdászatunk és irodalomtörténetünk ismertetéséhez érdekes adatokat nyújt, a mennyiben nemcsak a nyomdavezetőkről emlékezik meg, hanem közli a maros-vásárhelyi könyvnyomda termékeinek címjegyzékét is.

E könyvnyomda alapítójáról, Kapronczai Ádámról keveset szól, adatok hiányában. Magam is érdeklődvén könyvnyomdászatunk története iránt, gyűjtöm az adatokat. Ezek közt van egy pár Kapronczairól s most alkalmasnak találok az időt ezek közlésére.

Az erdélyi ev. ref. főconsistorium több fiatal embert segélyezett, hogy magokat a nyomdászat mesterségében kiképezhessék. A XVIII-dik században legnevezetesebbek voltak ezek közül Pataki József és Páldi István kolozsvári nyomdászok. Kapronczai ezek példáját követve fordult a főconsistoriumhoz Nagy-Szebenből, 1769. jan. 7-én kelt levelével, hogy támogatást kérjen a betűmetszés tanulására. Indító okai között kiemeli természeti hajlamát ezen mesterség iránt, céljának közhasznuságát s éppen ez utóbbira. támaszkodva fordul a főconsistoriumhoz. Állítása szerint e mesterséget hazánkban nem lehet tökéletesen megtanulni, külföldön pedig csak hat-hét esztendei inaskodás után lehet a tanulást befejezni. Egyébként a betűöntést tanító mester csak akkor fog a tanításhoz, ha az ember kétszáz Rhenes forintot letesz előre. A rézmetszés tanítójának szintén 200 Rh. firtot kell adni előre. Ezeket, sőt még a fametszést is, külön műhelyekben tanítják. Ő mindeniket szeretné megtanulni, s mivel nincs pénze, gondolja, hogy a főconsistorium a közczélra közpénztárából is szakíthat. Ha ez nem volna elegendő, engedélyt adhatna kéregetésre. A főconsistorium közpénztárát azért vette be számitásába, mivel úgy értesült, hogy kéregetés útján nem igen lehet többet összeszerezni 300 frtnál.

A főconsistorium u. a. év jan. 8-án tárgyalván Kapronczai kérelmét, a nagy-enyedi gondnokokat és tanárokat útasítá, hogy Kapronczait, mint a ki a n.-enyedi kollegiumban végezte tanulmányait, törekvéseiben támogassák, adjanak neki ajánló levelet a hazában való kéregetésre, mivel a főconsistorium jónak és hasznosnak találja célját, annál is inkább, minthogy szép specimeneket tudott bemutatni.¹⁾

¹⁾ 2—1769 ehker. It. sz. a. hol látható két tábla szép metszésminta.

1769. jul. 1-én kelt levelében¹⁾ már jelenti, hogy a nyert felhatalmazás alapján Erdélyt bejárván, összegyűjtött közel 300 frtot. De levelét így folytatta tovább: „ennek az nevezetes mesterségnek meg-tanulására sokkal több költség kívántatván, nem merek fel-indulni, mivel ez csak asztalomra, köntösömrre s utazásomra sem elég, nem-hogy a Tanító Mesternek első esztendőre fizetendő négy száz R. forintokból álló summát le-tehethném, melynek meg-adása nélkül még csak egy fikartot sem szokot az idegen nemzet tanítani,“ pedig ő alaposan szeretné megtanulni a Typus készítésének módját. A következő év tavaszáig itthon akart maradni s alkalmazást kért a kolozsvári nyomdánál a néhai Páldi Uram legénye félénel, hogy addig is tanulhasson, gyakorolhassa magát, s ezen ismeretekkel fölfegyverkezve, annál könnyebben boldogulhasson külföldön. Egyúttal 12 arany praemiumot is kér, hogy Kolozsvártt fenntarthatassa magát. Kérésének legfontosabb része mégis az, hogy külföldre utazása alkalmával legalább a tanító mesternek adandó summával segítse meg a főconsistorium.

De a főconsistorium ezúttal nem nyújtott Kapronczainak segélyt. Csupán a kolozsvári ref. kollegium gondnokait útasította, hogy a Páldi legénye mellett szerezzenek neki helyet, s találjanak módot, hogy azután útra kelhessen. Professor Pataki Sámuel pedig megbízta, hogy vizsgálja meg Kapronczai kéregető könyvét s tegyen jelentést a gyűjtött összegről, valamint ennek felhasználásáról.

Kapronczai csakugyan eljött Kolozsvárra s két esztendőig tartózkodott itt, de nem vállalt munkát a nyomdában. Pataki Sámuel 1772. jan. 31-én tett jelentést Kapronczai gyűjtéséről. A jegyzékben körülbelől 350 magy. frtot talált följegyezve, mivel az apró adományokat nem jegyezte föl Kapronczai. Költsége, kiadása többre ment 500 m. forintnál. Ezt kéregető utjára, szolgálja fizetésére, kolozsvári szállására, ételére, köntösére, műszereire fordította, vásárolván ezen kívül rezet, vasat, ónot s egyebeket. Pataki nem sokallja ezt a kiadást két év alatt, mert Kapronczai mindent kísérlet alapján tanult, a kísérletekhez ő szerezte az anyagot. Valamivel kevesebbet költhetett volna, ha valamelyik műhelyben dolgozik vala, de ezt részben azért nem tehetta, mivel a mesterek nem örömet tanították

¹⁾ Sajátkezüleg írott levele az ehker. lt.-ban 121—1769. sz. a. A kelet helye nincs kiírva, de bizonyosan Szebenben írta, mivel jul. 2-án már tárgyalta levelét a főconsistorium.

meg, nagy bajjal és inas esztendő töltéssel tanult mesterségöket. Más részt meg Kapronczai sem akart fizetni, s átallotta, hogy olyan emberek legyenek mesterei. Ezért hát magára tanult. Pataki szerint eleget dolgozott: „rotunda betűket jótskát tsinált, de a cursivájából ki tettzik, hogy még lehet ő kegyelmének tanulni.“

Pataki Sámuel professor levelével ugyanazon napon kél a kolozsvári ref. papok és tanárok bizonyítványa Kapronczai 2 évi működéséről. Ebben előre bocsátják, hogy nem örömost avatkoznak Kapronczai ügyébe, mivel Kolozsvártt tartózkodása idejében nem volt felügyeletök alatt, sem egyik, sem másik műhelyben nem dolgozott, sem a betű metszést gyakorlók közé nem állott, hanem csak magára foglalkozott. De a főconsistorium rendelésének eleget akarván tenni, Pataki József typographus és Pataki Sámuel professor kiküldötteik véleménye alapján kiállítják Kapronczainak a kívánt bizonyítványt.

E szerint ámbár Kapronczai munkája nem oly tökéletes, melynél szebb ne lehetne, vagy a kolozsvári nyomdász legények hasonlót ne csinálhatnának, mégis elég szép olyantól, a ki saját kísérletei alapján jutott emnyire. És ha szorgalma nem csökken, s valamely képzett mester műhelyében kíván tanulni, magát kellő ideig gyakorolni fogja, remélhető, hogy mesterségét tökéletesen megtanulja. Erkölcseről semmi feslettség híre nem jutott fülökbe. Egy hibáját mégis megjegyzik, azt t. i., hogy azon ismereteket is saját találmányának tartja, melyeket másoktól tanult.

A bizonyítvány kiállítói aggodalmukat fejezik ki az iránt, hogy a főconsistorium ígéretet adott Kapronczainak, mely szerint külföldi tanulmányai befejezése után a kolozsvári nyomda vezetőjévé teszi. Kéri tehát a főconsistoriumot, hogy se Kapronczait, se mást ne biztasson a kolozsvári nyomda vezetőségével, mert van emberök, kitől Kapronczai is sokat tanult, ha nem vallja is meg. Különben sincs a nyomdának akkora tőkije, hogy a nyomdavezetőnek, csupán a felügyeletért, vezetésért, nagy fizetést adjon. Az itteni munkások mind legény számban vannak, s mind dolgoznak, ha fizetést akarnak venni. „Annak idejében, ha ő kegyelme magát mások felett perficiálja, és nekünk is szükségünk lenne ő kigyelmére, magunk is önként fogjuk invitálni, és akármely szegeletből is felkeresni.“

Ez időtájban úgy látszik újból zörgetett segélyért a főconsistoriumnál. 1772. febr. 14-én olvasták föl a főconsistorium kérdé-

seire Kapronczai feleleteit.¹⁾ E kérdések és feleletek következőleg hangzanak: Mely külföldi városokban akarja tanulni a nyomdászatot? „Oda szándékozom menni, a holott leghíresebb Officinát hallok, nevezetesen pedig Hollandiában meg kívánok fordulni, mert ott nagyon ezen mesterségnek s különböző műszereinek fészke. Engem Genovából így tudósítottak: hogy Basileaba vagy Amsterdamba lehet azt leginkább tanulni. Norimberga is szép characterekkel ékeskedik. Más helyeken is vagynak híres Officinák, és nem tsak egy helyen, hanem több helyen is kívánok experialni.

2. Hány esztendeig kíván oda fel lenni?

Minthogy most is a mesterségbe jól bele kaptam, mintegy három esztendeig hasznoson perfcialom magamat.

3. Mennyi költsége van jelenleg?

Nekem actu költségem nintsen, mert mind a mit peregrinaltam, mind az én különös kevés pénzbeli keresetemet, mesterségem tanulásában műszerekre, materialckra, ruházatomra s tápláltatásomra elköltöttem, ugy hogy harmintz frtot sem tudnék eléadni.

4. Mennyit kívánna a főconsistoriumtól?

Engem Genovából így tudósítottak: hogy ide le vessek fundamentumot a mesterségben, mert oda fel kezdeni tanulni tsak nem lehetetlen, hanem ha ide le fundamentumot vetek, felmenvén kevessebbel érem bé, mert ha a Principalisnak négy száz R. frtot fizetek, a mesterségre megtanít, s esztendeig el is tart étellel, annak utánna legény képen ha dolgozom, megfizet érette. Annak okáért, valamint alázatos memorialisomba instaltam a Mlgos Fő Consistoriumot, ugy most is alázatosan instálok, méltóztassék a Mlgos Fő Consist. mesterségem tanulására, utazásomra, műszerszerzésre, ruházatomra s ideig való tápláltatásomra hat száz R. frtot rendelni stb.

5. Ha ezek megtörténte után haza jön, hol kíván letelepülni, s mi formán?

Oda kívánom magam figalni, a hová a Mlgos Fő Consist. méltóztatik rendelni, mert a Mlgos Fő Consist. akaratjától kívánok függni, — s ajánlom is magam a Mlgos Fő Consist. mindenkori kegyes gratziájába. Nevezetesen pedig minthogy Kolosváron két Typografia nagyon, jövendőben a Pataki József uram kezén levő Typografia

¹⁾ 10—1772. sz. a. az ehker. háiban.

nékem az építésre s igazgatásra engedtetetik. A másoknak is tudok jövőben szolgálni, mert ha el nézzük az egész Magyar hazában egy accuratus betű metző nintsen.“

A főconsistorium tekintetbe véve a kolozsvári egyház és collegium, valamint Pataki Sámuel véleményét, ámbár méltánylatát fejezte ki Kapronczai ügyessége iránt, mégis kénytelen volt kimondani, hogy pénztárából nem telik 600 frt. Miután a gyűjtésre engedélyt adott s ez úton 350 mfrtot szedett össze, ehhez még 60 m. frtot szavazott meg.

E hatvan frton kívül aligha kapott több készpénzt a főconsistoriumtól Kapronczai. Tájékozást ad erre nézve egy Triestből, 1776. maj. 20-án keltezett levele,¹⁾ melyet Borosnyai Lukács Simon generalis notariushoz intézett. Ebben azt írja, hogy 1772-ben az Agyagfalván tartott sz. synodus elhatározta, jegyzőkönyvre vette s kihirdette, hogy a míg ő oda fenn lesz, esztendőnként segítni fogják közadakozásból. — Én megnéztem ezen synodus jegyzőkönyvét, de semmi nyomát nem láttam azon határozatnak, melyről Kapronczai megemlékezik. Ő azonban így tudta a dolgot, s a mint írja 1773-ban Bécsből tett kérdést ez irányban Deési Lázár György püspöknél, ki nem válaszolt neki. Most — 1776-ban — csak azt kívánja, hogy ha ő az ígért segélyből semmit sem kapott, legalább más ne kereskedjék nevével.

Egyébiránt miután isten segedelme által mesterségében kifejtette magát s akárhol, akármely nemzetnek a mesterség bármely részében eleget tehet, ha a hazában szükség van reá, kéri, hogy valamely nyomda igazgatásával bízza meg a főconsistorium. Azért teszi ezt, hogy hazája és vallása iránti hálátlansággal ne vádolják, ha kénytelen lesz külföldön keresni munkát.

Erdélyből 1772. tavaszán indulhatott el. Ezt igazolja a főconsistorium 1772. febr. 23-diki jkve, (16. sz.) mely szerint Kapronczai 1., ajánló levelet kér; 2. Utasíttatni kívánja a püspököt, hogy külföldön léte alatt gyűjtést eszközöljön számára az egyházakban. 3. Az utlevél megnyerésében segítse a főconsistorium a guberniumnál. 4. Utasíttassanak a kolozsvári professorok, hogy ajánló leveleket s bizonyítványt állítsanak ki számára, érdeme szerint. 5. Mivel csekély

¹⁾ 130—1776 sz. a az ehker. lt.-ban.

vagyoni erejéhez képest egyelőre csak Bécsben kívánja megkísérteni tanulmányai folytatását, kéri, hogy ajánltassék Nagy Sámuel ágensnek.

A főconsistorium mindenik pontra kedvező választ adott, csak a másodiknak teljesítését tartotta függőben addig, míg határozott tudomást fog szerezni arról, hogy hol kezdi meg tanulmányait Kaproneczai.

A főnebbiek szerint tehát 1772-től 1776-ig Bécsben és Triestben volt Kaproneczai. 1776. decz. 5-én nyert az udvartól privilegiumot nyomda fölállítására. A gubernium ennek alapján a n.-enyedi collegium előjáróságához fordult 1777. jan. 23-án s kívánta, hogy adjon informatiót, lehetne-e N.-Enyeden egy nyomda felállítása által biztosítani állást Kaproneczainak, vagy valami úton-módon segíteni rajta!

E rendelet nagyon meglepte gr. Teleki Sámuel és gr. Bethlen Sándor ekkori n.-enyedi főgondnokokat s u. e. év febr. 26-án Maros-Vásárhelyről fölterjesztést tettek a főconsistoriumhoz. Magoktól nem mertek válaszolni a guberniumnak, mely 15 nap alatt kívánta a választ. Hogy időt nyerjenek, haladékat kértek a guberniumtól addig, míg az enyedi tanárokkal is tanácskozhatnak a collegium vagyoni állapota felől. Ezen időt használták föl arra is, hogy a főconsistorium tanácsát kérik.

A nyomdát szükségesnek tartják, „mert az nagy és nevezetes adminiculum a Tudományoknak terjesztésekre, a hól gondolni, írni és tanulni szabad,“ de nem tudják elhatározni, hogy a felállítás nagy költségeibe bele bocsátkozzanak-e? Minő feltételek alatt? Vagy megengedjék-e valamely magános embernek, hogy saját költségén állítsa föl Enyeden, a collegiumnak, mint enyedi földesurnak praejudiciumával? Félnek, hogy ha magán ember állítja föl, a maga, vagy talán ő felsége költségével, a catholica commissiónak, vagy a kolozsvári akadémia directorának rendeltetik alá, s ez alapon a collegium jogaiba avatkoznak. Nem tudják, mennyiben válhatnék kárára a kolozsvári nyomdának? Épen ezért kívánják a kolozsvári nyomda állapotának tisztába hozatalát, hogy ennek eshetőleges sérelme nélkül adhassanak választ a guberniumnak.

A főconsistorium 1777. márcz. 9-diki ülésén a n.-enyedi és kolozsvári főgondnokok és Pataki Sámuel kolozsvári professor személyében bizottságot küldött ki ez ügy megfontolására, melynek Enyeden kellett volna összeülni. Oly feltételeket, oly tervet kívánt a főconsistorium, mely szerint Kaproneczai közjóra czélozó igyekezete a

kolozsvári nyomda jogainak megsértése nélkül valósulhasson, s az esetleges balkövetkezmények elő e elháríttassanak.

E bizottság azonban nem ült össze soha. A kolozsváriak megunták várni az összehívást, s ez ügyre vonatkozólag 1777. júliusában külön fölterjesztést intéztek a főconsistoriumhoz. Ebben károsnak nyilatkoztatják, ha esetleg erővel tukmálnák Kapronczait a kolozsvári nyomdába, vagy Kolozsvártt nyerne privilegiumot, mert az következhetnék belőle, hogy a reformatusok egyetlen nyomdája elpusztulna munka hiánya miatt.

Ha Enyeden állítanának új nyomdát, sok költségbe kerülne s még sem lenne bizonyos, hogy megmaradna-e. Ha megmaradna, sokat ártana a kolozsvári nyomdának. Épen ezért ajánlják, hogy a kolozsvárit kellene még jobb karba helyezni, mert ennek megvan már régi privilegiuma, alapja, melyre biztosabban és kevesebb költséggel lehetne építeni, ezen kívül meg elég is volna a reformatusoknak. Míg ha Enyeden is építnének, mindkettő semmivé-válhatnak.

Hogy valamely nagyobb rossztól megóvják az ehkerületet, jelzik, hogy Ajtai Dávid rézmetsző helyébe lehetne alkalmazni Kapronczait. De fizetésül alig tudnak 200 frtot is adni. A mellékjövedelmek mégis annyira mehetnek, hogy élhet belőlök. Azonban ha ügyessége által gyarapítja a nyomda jövedelmét, rendes fizetése is növelhető. Minden nyomásból lehetne neki 25 példányt adni, vagy a körülmények szerint többet is. Ha matrixot, stempelt csinál, ezekért külön fizetést kap. Ezeket azonban csak a collegium nyomdájának készítheti. Függenie kellene a collegiumi gondnokoktól s a nyomda inspector professorától; számadolni tartoznék a keze alá adandó dolgokról. A nyomda rendbe hozását a collegium is kívánja, de akkora összeget nem adhat ki, a mekkorát Kapronczai gondol, hanem lassanként fog áldozni e célra.

A fölterjesztők arra törekedeznek, hogy Kapronczait valamely állásra segítvén, elvonják a külön nyomda felállításának gondolatától. Megemlítik ugyan, hogy van a collegiumnak és ekklesiának egy külön nyomdája, melyet Pataki József kezénél hagytak bérben, öreg napjaira, de ezt a fő nyomdához kívánják csatolni s nem óhajtják, hogy ebből külön nyomda állíttassék föl.

Konez József azt kérdi fennebb említett munkájában, hogy hol

töltötte Kapronczai a Bécsből eljövele után vásárhelyi letelepedésig lefolyt 10 esztendő?

E kérdésre azt felelem, hogy nem jött le 1776-ban. Az enyedi nyomda felállítása ügyében Bécsből írt, honnan nem akart addig ki-
mozdulni, a míg biztos állást nem teremtettek neki itthon.

Terve még 1778-ban sem valósult meg, pedig ekkor már jó híre volt a főconsistorium előtt is. Nagy Sámuel ágens 1778. febr. 26-án kelt levelében melegen ajánlotta s kérte, hogy minél hamarabb adjanak neki hivatalt. Ha alkalmazni akarják, adjanak valami segélyt eszközök beszerzésére, mert Bécsben jutányosabb árban s czélszerűbben lehet vásárolni. „Az ember oly betsületes és a maga mesterségét úgy érti, hogy én magam örvendem rajta, hogy azon hazában és úgy, a mint megnyerte, applicaltathatik.“¹⁾ Ugyanezen év márcz. 3-dikáról, szintén Bécsből Türi Sámuel is hathatósan ajánlja Kapronczait a főconsistorium figyelmébe. „Mágáról Kapronczai Uramrol irhatom, hogy mind Életével, mind maga Idegenek között is példás tökéletességre vitt mesterségével a segedelemre való ki-
kelést meg érdemli, ugy reménlem maga idejében haszonnal Publicumunkra vissza is téríti.“²⁾

A főconsistorium örömmel értesült ezekről, s minthogy időközben a n.-enyedi gondnokság hajlandóságát nyilvánítá Kapronczai útján a nyomda felállítása iránt, ezen értelemben tudósította 1778. márcz. 15-iki üléséből.³⁾ A szerződés megkötetése czéljából a következőkre útasítá Kapronczait. Vegye ki az udvartól privilegiumát, s ezt, valamint a collegium vagyoni tehetségéhez mért tervét, kívánságait, az e végre szükséges segélyösszeg mennyiségét közölje a n.-enyedi gondnokokkal és tanárokkal. Az egyezkedést legezélszerűbben eszközölheti személyesen, ha műszereket akar vásárolni, melyek Bécsben olcsóbban szerezhetők, ezeket foglalja jegyzékbe s lehetőleg a collegium megterhelhetése nélkül szerezze meg.

Kapronczai 1779. jan. 6-án válaszolt a főconsistoriumnak Bécsből, örömét fejezván ki, hogy N.-Enyeden könyvnyomdát kíván felállítani. Tervét, kívánságait a következők szerint adta elé:

1) 33—1778. sz. a. az ehker lt-ban.

2) U. o.

3) U o.

1. A nyomdát állítsa föl a collegium a maga költségén, melyből a hasznot is a collegium vegye.

2. A felállításra szükséges mintegy ezer arany, melynek felét műszerek készíttetésére lehetne fordítani Bécsben, másik felét az itthoni költségekre.

3. A nyomda nagysága egyelőre állana három sajtóból, különböző, elegendő számú betűkből, s az ezekhez elkerülhetetlenül szükséges műszerekből.

A betűöntő műhelyet, a réznyomót, compacturat, külső Bibliopolákkal való commerciumot, apránként állítná föl; ha papiros malmot lehetne fölállítani, igen hasznos volna.

4. Az egész nyomda felállítását, vezetését, külső és belső gondját magára vállalja.

5. A nyomda függne azoktól, kiktől a collegium és tanári kar.

6. A nyomtatandó munkák kikeresésében, censurájában, a nyomda jobb móddal való folytatásában, fejlesztésében a professorok vele együtt munkások legyenek.

7. Hivatalában holtig, háborgatás nélkül, a főconsistorium protectiója alatt, csendességben maradjon.

8. Teljes betűöntő műhelyet saját költségén kíván magának felállítani, melyből a nyomdát ellátja betűkkel illendő árárt.

Ha a kolozsvári és enyedi nyomdák között örökös egyezséget hozna létre a főconsistorium, ellátná mindkét nyomdát betűkkel; így olcsóbbá kerülne a betű.

9. A mesterség minden részeiben tanítványokat kíván nevelni, hogy a mesterség jobban folyhasson közöttünk s a szükséges dolgokat találhassuk meg itthon is.

10. A legények, inasok s egyebek felől lejövedele után lehet határozni.

11. Reméli, hogy isten segedelme által a teendő költségek megtérülnek s még valami nyomda-alapra is szert lehet tenni. Általában véve sok haszon lehet e vállalatból.

12. Igéri, hogy hivatalát igazságosan, szorgalmasan fogja teljesíteni, előljárói iránt illő engedelmességet fog tanusítani.

13. Fizetésének meghatározását a főconsistoriumra bízza.

Egyébiránt mihelyt parancsolja a főconsistorium, haza indul. Utközben szeretne meglátogatni valamely papiros malmot vagy pa-

pirraktárt, hogy papirosat szegődhessen. — Egy rézmetsző legényt is vihetne magával.¹⁾

A főconsistorium 1779. apr. 30-diki ülésében tárgyalta Kapronczai fennebbi tervét. Vélemény-adásra leküldötte a nagy-enyedi gondnokokhoz, megjelölvén azon pontokat, melyeken módosítani kíván.

A főconsistorium véleménye szerint meg kellene adni az 1000 aranyat, úgy a mint Kapronczai jelezte.

Kapronczai lehessen ugyan a nyomdának igazgatója, vezetője, gondozója, de a betűöntőt ne magának, hanem a collegium költségével a collegium számára állítsa föl, s készítményeit ingyen szolgáltatassa a nyomdának.

Mivel arra, hogy a nyomda hasznot hajthasson, idő kell, az 1000 arany három évi kamatjára nem kell számítani. Kapronczai fizetését, mely 300 frtra tehető a természetben szolgáltatandókon kívül, valamint a legények fizetését a collegium jövedelméből kellene teljesíteni e három év alatt.

A három év eltelte után Kapronczai nem venne fizetést; tartoznék a jövedelemből fizetni az elköltendő 1000 arany rendes évi kamatját s a nyomdaszemélyzet illetményeit. Az ezek után megmaradó tiszta jövedelemnek háromnegyede Kapronczaié lenne, egynegyede pedig a collegiumé, hogy ebből lehessen fedeznie a nyomda fenntartási költségeit, s alapot gyűjteni egy betűöntő műhely és réznyomó fölállítására.

Rézmetsző legényt nem szükséges most lehozni. Lehet kapni azután is, ha a nyomda dolgozni kezdett.

A privilegiumot vegye ki, de nem a maga, hanem a collegium részére. — A papiros malom felállítását a főconsistorium helyesnek találja.²⁾

Az enyediek véleményét nem találtam meg. Ugy látszik, nem volt kedvező. Valószínűleg azt javasolta valaki, hogy jőjjön Kapronczai Kolozsvárra.

1779. okt. 29-én Bécsből keltezett s gr. Teleki Sámuelhez intézett levelében írja, hogy kész a lejegyzet, várja a főconsistorium rendelkezését, de addig nem mozdulhat, míg biztos állása nincs. Nem indulhat el a cseh és erdélyi kancelláriák híre nélkül, mert eddig

¹⁾ 51-779 sz. a. ehker lt.-ban.

²⁾ U. o

itt ő felsége kegyelméből élt, 300 frtot kapott s eltávozására engedélyt kell kérnie. Ez által elveszti pensióját, mely ő felsége kegyelméből addig van ígérve, míg jó állást kap. — Személyes értekezésre nem jöhet le, mert ha nem sikerülne szándéka, igen sok költségbe kerülne. Ugy kellene hát intézni a dolgot, hogy bizonyost tudhasson s ennek alapján kérje elboesáttatását. Egyébiránt most már jobbnak látná, ha Kolozsvárra neveznék ki nyomda-igazgatónak. Egyúttal kijelenti, hogy Enyed számára is megszerzi a szabadságot. Idővel lehetne itt is felállítani valamit, ha egyébert nem, a szabadság további fenntartásáért. — Végül Kolozsvárra menetelét kívánja siettetni, hogy több ideje „jól intézett közönséges szolgálat nélkül, gond és kétséges várakozással ne teljek.“

Gr. Teleki Sámuel 1779. nov. 6-án terjesztette a főconsistorium elé Kapronczai ügyét. Ekkor a főconsistorium fölszólította br. Kemény Simont, mint a kolozsvári collegium gondnokát, hogy Pataki Sámuel prof. véleményének meghallgatása után, tegyen javaslatot, mikép, mily feltételek alatt lehetne Kapronczai Ádámot alkalmazni a kolozsvári nyomda igazgatóságára? A nyomda mostani jövedelmére való tekintettel, mekkora fizetést lehetne neki megállapítani?

E javaslat azonban nem adatott be még 1780. januáriusában sem. Ezen év jan. 19-én Kapronczai ismét írt Bécsből, most már br. Bánffi Farkashoz s kérve sürgette, hogy Kolozsvártt való alkalmaztatását siettesse. Br. Bánffi Farkas előterjesztése alapján a főconsistorium jan. 30-diki üléséből újból felszólította br. Kemény Simont, hogy javaslatát 15 nap alatt adja be,¹⁾ annál is inkább, mivel a kik Bécsben megfordultak, Kapronczairól mind dícsérő híreket hoztak.

Br. Kemény Simon 1780. márcz. 12-én tett eleget a főconsistorium kívánságának. Előterjesztésében kijelenti, hogy eleitől fogva szükségesnek tartotta Kapronczait a nyomda igazgatójává tenni, oly módon, hogy a gondnokoktól függjön s a mi keze alá adatik, arról számoljon, mert a mint Pataki Sámuelről értesült, a reá való költség nem kerülne többbe, mint az itthon tanult mesterek tartása, kikkel Kapronczait össze sem lehet hasonlítani képzettség tekintetében. Ha megnyernék Kapronczait, a collegiumnak jó nyomdásza lenne, kinek keze alatt a munkák szebben folynának, a betűk újra öntet-

¹⁾ U. o. 8—780. sz. a.

nének, sőt ha a költség engedné, alapján új betűket öntenének. Ez sok időre nagy hasznára válnék a nyomdának, a mint a Tóthfalusi példája mutatja, kinek halála óta Erdélynek nem volt jó nyomdása s ma is az ő munkája után áll fenn a nyomda.

A fizetésre nézve azt mondja, hogy ha Kapronczainak Bécsben elég egy esztendőre 300 frt, itthon kevesebb is elég lehet. Elégnek tartaná 200 frtot adni rendes fizetésül egyéb mellékjavadalmak biztosítása mellett. Mivel Pataki Sámuel jelezte már Kapronczainak, hogy 300 frtra számíthat; ha nem akarna ebből engedni, ennyit is meg lehetne adni, mert úgy látszik, hogy a nyomda mostani jövedelme megbirja. De ezen fizetés mellett neki kellene javítani a betűket. Ezek után a következő feltételeket szeretné Kapronczai elé szabni.

1. A nyomda felszerelését leltár mellett venné át.
2. A nyomtatandó munkákat Pataki Sámuel felügyelő tanár tudtával vállalja, hogy lehessen számon tartani.
3. A kinyomtatott munkákat nyugtatóvány mellett adná át a kollegium pénztárnokának. Az eladást a pénztárnok eszközölné, s a befolyó jövedelemből fizetné a nyomda költségeit, ki év végén példányokkal, vagy készpénzzel számolna el.
4. A legények fizetését s egyéb folyó költségeket Pataki közbenjárása mellett venné föl. Ily módon, mint nyomdavezető, nem volna elfoglalva és zavarva az eladás terheivel, visszaélésre sem nyílnék alkalom, a gondnokok is könnyebben vehetnék számba az évi eredményt.

Lehetne biztatni továbbá Kapronczait azzal, hogy ha a nyomda jövedelmét gyarapítaná, a maga fizetésének nevelését is remélhetné. Ki kellene továbbá kötni, hogy nyomda-eszközöket maga számára ne készíthessen. Így nem lehetne alkalma, hogy magának titkon privilegiumot szerezvén, nyomdát állítson. Ha volnának készen betűi, vagy nyomda-eszközei, meg lehetne tőle vásárolni.

Pataki Sámuel is leírta javaslatát, de mivel nem volt ideje, hogy br. Kemény Simonnal közölje, egyenesen a főconsistoriumhoz küldötte be. E pontok, melyeket Kapronczaival előre közölt, s melyeket ez el is fogadott, a következők: 1. Évi fizetése 300 R. frt. 2. Minden általa nyomtatott könyvből 25 példány. 3. Mivel a nyomdát fával kell tartani s nyárban is kell lugot forralni nagy edényekkel, a fa árába is kell valamely összeget adni, de ezt csak akkor lehet meghatározni, mikor Kapronczai lejön. 4. Szabad lakás a nyomdában. 5. Adótól és dézmától eddig ment volt az iskola nyomdása,

ha megmaradhat e mentesség, az ő szerencséje lesz. — A 300 frt fizetés indokolásául azt hozza föl Pataki, hogy Kapronczainak Bécsben is ennyi fizetése van s kevesebért nem hagyhatja oda állását. Meg is érdemli. — A mi a 25 példányt illeti, cz régen is szokásban volt, még a legényeknek is megadták. Ő azonban, mint nyomda-felügyelő a legényeknek nem adott többet egy párnál; a vezetők közül pedig némelyeknek 25, másoknak 10 példányt adott.

E fizetésért, mely oly szép, mint akármely professoré Erdélyben, következő kötelességei lennének Kapronczainak: 1. A leltár szerint átadandó nyomdai készletek gondozása. 2. A létező betűk hiányainak kijavítása, kiegészítése, a mely fajta betűk nincsenek, de szükségesek, azoknak megkészítése, kipótlása. 3. Szükséges betűket önteni, vagy öntetni, a metsző és öntő műhelyet igazgatni, rendezni. 4. A nyomdát igazgatni, a legények munkájára vigyázni, hogy a könyvek kijavítva, csinosan kerüljenek ki a nyomdából, és hogy a legények ne pusztítsanak, a mint szoktak, hanem takarékosan bánjanak mindennel. 5. A készen levő és készítendő könyvpéldányokat eladni, hogy ebből fizetését vegye, legényeket fizesse, egyéb költségeket teljesítsen. 6. Minden bevételeiről évenként adjon számot. „E bizony nehéz Provincia — mond Pataki — és nem egy Ember munkája, de a ki minden akar lenni, ezeket naturaliter valólni kell. Nem is mond ezeknek ellene hozzám küldött levelébe.“ Különben — így folytatja tovább — vannak kívánságai, melyeket nem lehet a nyomda mostani körülményei között teljesíteni s ő kegyelme is tapasztalni fogja, hogy Erdély nem Bécs, és nem Németország.

Hogy betű öntőjében másoknak is készíthessen betűt Kapronczai, nem hiszi, mert véleménye szerint elég dolgot ad, ha ezen nyomdának készít betűket. Egyébiránt nem tartja szükségesnek, hogy megengedtesék magán vállalat képen a betű öntő felállítása.

Pataki meg volt bízva, hogy a nyomda jövedelméről tegyen jelentést Kapronczai fizetésének megállapíthatása végett. De ő csak azt jelentette általánosságban, hogy egy évben több, másban kevesebb. Adósság is van. De szorgalommal és ügyességgel szép jövedelmet lehet teremteni. A készen levő s hitelbe adott könyvek árát 30,000 frtra becsüli. Betűkben is sok pénz van. Ő hét mázsát vett át, de reméli, hogy most 60 mázsát adhat át. Ha nem kellett volna sok minden fölszerelésre költeni, adósság sem volna. A Sárdinétól

vett portékák is sokat érnek. Ezekkel, és a miket ő készítettet, sokkal többet mutathat föl, mint a mennyi a Tóthfalusy-féle fölszerelés volt. S minthogy Kapronczai inkább metsző, mint nyomdász, arra kellene ösztönözni, hogy inkább a metszést fejlessze, kivált míg szeme ereje engedi.

Ezzel fejezte be Pataki javaslatait, s ha egy kissé bővebben kivonatoltam, az akkori nyomdászati viszonyok feltüntetése kedvéért tettem. De tettem azért is, mivel a főconsistorium az ő véleményét fogadta el s az általa javasolt fizetésre és feltételek alatt hívta meg Kapronczait a kolozsvári nyomda igazgatására.¹⁾ Az utolsó pontban különösen hangsúlyozta, hogy sok költségbe kerülő tervekkel ne álljon elé.

Végre teljesült hát Kapronczai vágyainak legalább egy része. Ha új nyomdát nem állíthatott, vezetője lehetett egy szép multú, jó karban levő nyomdának. Haza jöhetett, hogy többszöri meleg hangu nyilatkozataihoz képest, használja föl kiképzett tehetségeit szeretett hazájának, vallásának emelésére.

1782. máj. 2-án Bécsben kelt levelében, melyet a főconsistoriumhoz intézett, egész örömmel tudatja, hogy a meghívás április 25-én jutott hozzá. Minden föltételt készséggel fogad el s szolgálatait örömmel ajánlja föl. De örömét betegsége megzavarta. Február elejétől fogva fekvő beteg volt, s a gyógyszerek fölemésztették készpénzét. Ezért a haza jövetelre segílyt kért.

A főconsistorium maj. 21-diki ülésében már tárgyalta Kapronczai levelét s Pataki Sámuelt útasította, hogy a megállapított 300 R. frt fizetésből a mennyit szükségesnek lát küldje föl s Kapronczai minél hamarább való lejöhetését mozdítsa elé.²⁾

Kapronczai 1780. tavaszától 1784. márcziusáig volt kollegium munk nyomdájának igazgatója. Ezen év márcz. 4-én kelt s gr. Teleki Sámuelhez intézett levelében³⁾ jelenti, hogy sokoldalú elfoglaltatása miatt, a nyomda részére szükségesebb tenni valókat nem végezhet, pedig szükséges volna némely apróbb caractereket s egyebeket készíteni. A néhai Sárditól vett lőtsei matrixokban a romlást kiigazítani, mert így semmi hasznát sem lehet venni. Ő ezt szí-

¹⁾ U. o. 31—1780. ltári sz. a.

²⁾ U. o. 61—1780. ltári sz. a.

³⁾ U. o. 59—1784. ltári sz. a.

vesen tenné, ha egyéb zaklató foglalatosságai alól fölmentenék. 3—4 év alatt elvégezné. Egyebet más is elvégezhet, de a betű metszéshez, matrixok készítéséhez nem mindenki ért. Ő ezeket addig szeretné elvégezni, a míg szeme világa meg nem hibázik. Kéri tehát, hogy a nyomda igazgatására alkalmazzanak mást, neki pedig engedjék meg, hogy saját szállásán, munkájáért megérdemlett fizetés mellett dolgozhassék.

A főconsistorium márcz. 14-diki ülésében engedett Kapronczai kívánságának. Fölmentette a nyomda igazgatása alól. A collegium előljáróságát pedig utasította, hogy Kapronczait megszámloltatván, bocsássa őt saját szállására. Nyomdavezetőül pedig kinevezte Pataki Sámuel professort azon fizetéssel, melyet Kapronczai alkalmazása előtt élvezett.

Kapronczai ez új helyzetében csak 1785. végéig maradt Kolozsvártt. Hogy miért távozott el Marosvásárhelyre, nem tudom. Pénze nem volt. Valószínűleg az önállóság vágya vezette. Kölcsön vett pénzzel is szeretne volna nyomdát állítani. A marosvásárhelyi collegium előljáróságához fordult tehát egy pár száz frtnyi kölcső nért. De nem kapott. A főconsistorium nem engedélyezte, hogy neki kölcsönt adjanak.¹⁾

Koncz József adatai szerint 1785-ben telepedett le Marosvásárhelytt. Ugy látszik nyomdakészletet vitt oda. Csak így érthető, hogy nyomdájá alapos berendezése előtt nyomathatott valamit már 1786. elején.²⁾ Itt fejezte be sok küzdelemmel folytatott életét 42 éves korában 1786. jul. 17-én.

Dr. Török István.

¹⁾ U. o. 108 - 1786. Itári sz. a.

²⁾ Koncz I. A marosvásárhelyi collegium könyvnyomdájának 100 éves története. 3—5. l.